

A szenzációs hír és illusztrálása

(SAJTÓTÖRTÉNETI TANULMÁNY)

D. SZEMZŐ PIROSKA

A hír olyan eseményeknek a közlése, amelyek a társadalom élete, létküzdelme folyamán lejátszódnak. A kezdetben szájról szájra járó hírek papírra, a számos példányban napvilágot látó „egylevelekre”, rölapokra való rögzítése, újsággá növekedése, a rajzos, képes hírszolgáltatnak a szöveg-vel való társulása hazánkban gazdag fejezetet alkot összefoglaló sajtótörténeti munkáinkban.¹ Tanulmányunk a hazai „szenzációsajtó” kialakulását mutatja be a XVIII. században és továbbfejlődését a század elmúltával.

A szenzációsajtót jellemzi, hogy hírszolgálata állandóan nagy feltűnést keltő események feltárására törekszik: szerencsétlenségek, rémtettek, a hétköznapok szürke történéseihez viszonyítva a váratlanul új, az izgalmasan vakmerő és ennél fogva mindig hatásos jelenségek utalhatók tárgykörébe. Mindezt igyekszik kirívó tipográfiával és fogalmazásban tolmácsolni. Már a mai újság előfutárai: az ősnymondások rölapjai — latinul *relatiok*, olaszul *avisok*, németül *Neue Zeitungen* — törekedtek hasonló hírányaggal minél több olvasóra szert tenni s a vásári kikiáltók stílusán jóval túlmenő riportjaikat meggyőző és ha lehetett, hátborzongató képekkel illusztrálni. A XVI. században is megkapta az olvasó európaszerte a szenzációéhségét csillapító táplálékát. Ugyanebből a szenzációsajtóból fejlődött ki később a kapitalista korszak „revolversajtója”, amelynek lelkiismeretlen szerkesztője szöveges és képes hírszolgáltatának borzalmait a pénz- és olvasószerzés lehetőségeinek arányában fokozta.

Az előfutárokkal: a sajtó hazai egylevelesei-vel ezúttal nem foglalkozunk. Mindjárt újságírásunk megindulásának századába, a XVIII. századba lépünk és elsőnek az 1764-ben *Landerer* János Mihály által Pozsonyban megindított *Pressburger Zeitung*-ot vizsgáljuk.

Pozsony ebben az időben az ország fővárosa, országos hatóságok, valamint az országgyűlés színhelye, gyarapodó, fejlődő ipari város volt. A német és a francia felvilágosult irodalmon nevelődött írók, tudósok éltek ott. *Windisch* Károly Gottlieb, a *Pressburger Zeitung* első szerkesztője hetenként kétszer: szerdán és szombaton jelentette meg a lapot; ne gondoljunk természetesen mai 2r alakú újságra, hanem az akkor megszokott 4r alakú könyvformátumra. Beosztásában sem találjuk meg a sok rovatos modern újságot. Négy oldalas, de már két hasábra van tördelve. Híreit városenként csoportosítja, akár az egykorú többi hírlap; levelezői a legtávolabbi országokból tudósítják, természetesen hazai hírei is vannak. Nem képes hírlap. Egyetlen egyszer hozott képet, akkor is egy, a tárgy-

Abbildung des reißenden Thiers, in der französischen Landschaft Gebaudan

Diese Zeitung ist alle Mittwoch, und Sonnabende, zu haben bey Johann Michael Landerer, wohnhaft nächst dem Fischertor.

A ragadozó fenevad. Pressburger Zeitung 1764

körünkbe tartozó, szenzációs hír illusztrálására, még *Windisch* szerkesztése idején.

Az irodalomban, tudományokban egyformán jártas, nagytekintélyű *Windisch* ismerte az egykorú lapszerkesztésnek és olvasóközönségének kívánalmait. Jártas volt az újságolvasók lélektanában is: tudta, hogy a „jó” hírszolgáltatól elvárják a csodálatosabbnál csodálatosabb események közlését, és tudta azt is, hogy enélkül meg lennének lapjának napjai számlálva.

Már az egylevelesek, a rölapújságok kiadói is tekintettel voltak erre. „Die Newen Zeitungen fanden selbst in den ruhigeren Jahren nach 1711 reichlich Stoff. Verheerende Feuerbrünste und andere Elementarplagen, Hinrichtungen, Krönungs-feierlichkeiten und die Ereignisse des bairisch-österreichischen Erbfolgekrieges gaben immer wieder zu breit-spurigen Berichten Anlass, die an Einstellungen und grellen Ausmalungen kaum hinter den Flugblättern des 17. Jahrhunderts zurückstanden. Selbst die Nachrichten der 1764 entstandenen Pressburger Zeitung erinnern anfangs mit ihrer Freude am Phantastischen und Seltsamen stark an die Newen Zeitungen.“² — írja Pukánszky Béla.

Mielőtt még a *Pressburger Zeitung* képes hírszenzációját ismertetnénk, le kell szögeznünk, hogy a szenzáció lehet valóban megtörtént eseményen alapuló és fogalmának megfelelően, több-kevesebb valószínűtlenséggel riktóvá színezett; de lehet teljesen valótlan, meg sem történhet esemény is. A képpel „megvilágított” szenzációnak az egyszerű szöveggközlésnél még sokkal nagyobb a szuggeráló ereje, szubjektív hatása, bár a szöveg az

olvasó fantáziájának, elképzeléseinek tágabb teret enged. Ennélfogva minden idők jó képriporterei arra törekedtek, hogy a kép legizgalmasabb pillanatában ábrázolja az eseményt. A képhírnék közvetlen, gyors tolmácsoló erejénél fogva óriási mozgósító ereje van, a legszélesebb rétegek megértésére számíthat.

A *Pressburger Zeitung* képpel kísért szenzációja 1764. december 12-én, a párizsi levelező tudósításaként jelent meg először. Igen először, mert ettől kezdve 17 hírközlés után, csupán 1765. augusztus 10-én oldódott meg a „léleketellállító rejtély” és az események záróköveként hozta a lap az esemény főhősének „jólsikerült” képét (1. sz. kép).³ A hírt a párizsi levelező Langogneból kapta; eszerint azon a vidéken egy szörnyű ragadozó vadállat tűnt fel az erdőkben, mely messzeföldön rémületben tartja a lakosságot. Az állat fajtát nem sikerült megállapítani — írja a levelező s leírása további folyamán az emberáldozatokat követelő sárkánymesék motívumai bontakoznak ki előttünk. Langogne erdejének ismeretlen vadja a farkasnál még félszer nagyobb, erősen hegyes fejalkata van, szeme tűzben forog, foga késnél élesebb, mellső lábai hatalmas karmokban végződnek, a hátsók sarkantyúsak. Szőrzete rozsdá- és feketeszínt játszik. S ha áldozatára veti magát, először fejét harapja le törzséről olymódon, mintha egy nyisszentéssel a kés távolította volna el. E fenevad ugrásszerűen közlekedik, de ha lesen van, hasán kúszik, hogy áldozata ne vegye észre s hátulról támad. Már több, mint 20 embert ragadott el, naponta szedi áldozatait. Az emberek nem mernek az erdőbe menni és ezért egyre drágul a fa azon a környéken. A közelebbi lakók között oly nagy a pánik, hogy legtöbbször otthonukat sem merik elhagyni. A hatóságok megpróbálnak minden erővel küzdeni a fenevad ellen. — Eddig az első hírközlés.

1756. febr. 6-án a szörnyű vad már Sevenne hegyeiben portyázik s még mindig nem akad olyan Herkules, aki megszabadítaná az emberiséget e gonosztól, pedig már egy egész dragonyos századot rendeltek ki elpusztítására. Az hírlík róla ugyanis, hogy 24 óra múlva visszatér arra a helyre, ahol áldozatát felfalta, vérével felnyalni. A „riporter” ezzel be is fejezi ebben a számban a tudósítást, viszont a szerkesztő csillag alatt megjegyzi: „Wir werden also leider! unsere Leser noch einigemal mit dieser Bestie unterhalten müssen”. A *Pressburger Zeitung* szenzációéhes közönségét e szerkesztői üzenet éppen úgy megörvendeztette, mint amikor később a *Hon* szerkesztősége jelentette be *Jókai* egyik-másik regényének folytatásos közlését. A folytatásokban közölt szenzációs hír romantikus, fantasztikus tartalmával egy kissé a tárca előfutára volt. Hírünk következő közlése is igazolja ezt: természetesen a vad még mindig nem került hurokra s — a szerkesztő szavait idézzük — csodálatosképpen leginkább a szépnem köréből szedi áldozatait, mert az eddig megzabált 60 ember között csak egyetlen fiú volt, az is alig töltötte be nyolcadik életévét. „Sollte man nicht alle Kräfte verdoppeln, dieses Tier zu vertilgen?” — kiált fel végül is a riporter.⁴ Az állat elpusztulásának vágját tolmácsoló szerkesztői felkiáltás hipokritasága csakhamar kiderül: hiszen hétről hétre jön róla a „hízlalt” hír. Már 6000 talléros jutalmakat tűznek ki megölőjének; sőt egy újságíró, névszerint *Francheville*, aki a jól képzettek táborához tartozik, berlini lapjában javasolja, hogy ópiummal megetett juhokat hajtsanak a szörny-

állathoz s így próbáljanak úrrá lenni felette. A hír egyre fejlődik: most már sebezhetetlen a „hőse”. Majd a tudomány is beleszól a dolgokba: P. *Paulian Dictionnaire physique* c. műve második kötetében leírja a fenevadat s ugyanakkor kézrekerítésének módját is, bármilyen egyszerű hangszerezen kell előtte játszani, mert nagyon zenekedvelő. A zenétől megittasul és ilyenkor könnyű megfogni. P. *Paulian* azt is megírja, hogy májával kitűnően lehet a veszettséget gyógyítani. Még egy-két ilyen színezetű hír s mintha a *Pressburger Zeitung* kissé elszégyelné magát, mert 1765. jún. 5-én így ír: „Bald werden wir einfaltigen Deutsche es merken, dass die ganze Geischichte nur eine schlaue Erdichtung der witzigen Franzosen sei”. A „ravasz, költött tréfás história” azonban annyi olvasót vonz, nem szabad még abbahagyni; de mit lehet még kitalálni? Tán ördög van abban az állatban, mely most már jól megtermett borjúra nőtt a hírben. Igen, ez a figura még nem volt.

A szerkesztő nemcsak az olvasóval évődik, a német a franciával is: az 1765. jún. 19-i hír szerint már szaporodnak a szűzfaló fenevadak. „Tyúl ha ez igaz — kiált fel a német lap szerkesztője — hamar pusztává válik Franciaország bátor, vitéz ember híján! Bár még megmenekülhetnek, ha más országot idejében segítségül hívnak.” A *Pressburger Zeitung* arról is tudni vél, hogy Franciaországnak azon a vidékén, egy századdal előbb hasonló módon pusztított szűzragadó fenevad, ami az akkor temető, helybeli pap által vezetett halotti listából tűnik ki. Ehhez a közleményhez csatlakozik a szerkesztőnek az eddigi híradások főszereplőjét ábrázoló képről való jelentése: „Wir haben eine sehr genaue Zeichnung dieses Tieres in Händen, welche wir unsern Blättern ehestens einverleiben werden.”⁵ Ennyi előkészítés után bizonyára alaposan felcsigázott olvasók, sőt megnövekedett számú előfizetők forgatták az újságot.

A szenzációt befejező közlemény, 1765. aug. 17-én valóban hozta az illusztrációt is, és a bestia elpusztíthatatlanságát továbbra is fenntartotta. „Wir haben, unser Versprechen zu erfüllen, die Abbildung dieses Tieres, zu Ende dieses Stückes eindrücken lassen.” Az illusztráció tónustalan, egyszerű fametszet, az újságlap alsó felében helyezkedik el, azt kitölti. Szignálva nincsen. Aláírása: Abbildung des reissenden Thiers, in der französischen Landschaft Gevaudan. A kép alatt közvetlenül pedig még a következők olvashatók: „Diese Zeitung is alle Mitwoche, und Sonnabende zu haben bey Johann Michael Landerer, wohhnaft nächst dem Fischertor”. Ezek a szenzációs hírtől független sorok nem hiába simultak szorosán a képhez: azt kívánta a tipográfiai megoldás kifejezni, hogy az olvasó a jövőben is számíthat hasonló csemegékre. Nem bánja meg, ha előfizet.

A *Pressburger Zeitung* szerkesztősége azt állította, hogy a szenzációs hírt párizsi levelezőjétől kapta. Annál érdekesebb, hogy a *Wienerisches Diarium* 1747-i évfolyamában — amely lap külsejét, rovatait, szerkesztési elveit tekintve, mintha csak ikertestvére volna a pozsonyi lapnak — ugyancsak egy vérszomjas, háziállatokat, embereket egyformán elpusztító fenevadról ad hírt és illusztrációt. A kép itt is primitív fametszet. Nem lehet kétséges, hogy a *Pressburger Zeitung* szenzációjának forrása a *Wienerisches Diarium* 1741-i évfolyama. Hír- és kép átvételét annak a kornak a szerkesztői a hitelesség és a lap tekintélyének növelése céljából szándékosan elhallgatták, sőt tévuttra vezettek. (v. ö. Otto Groth:

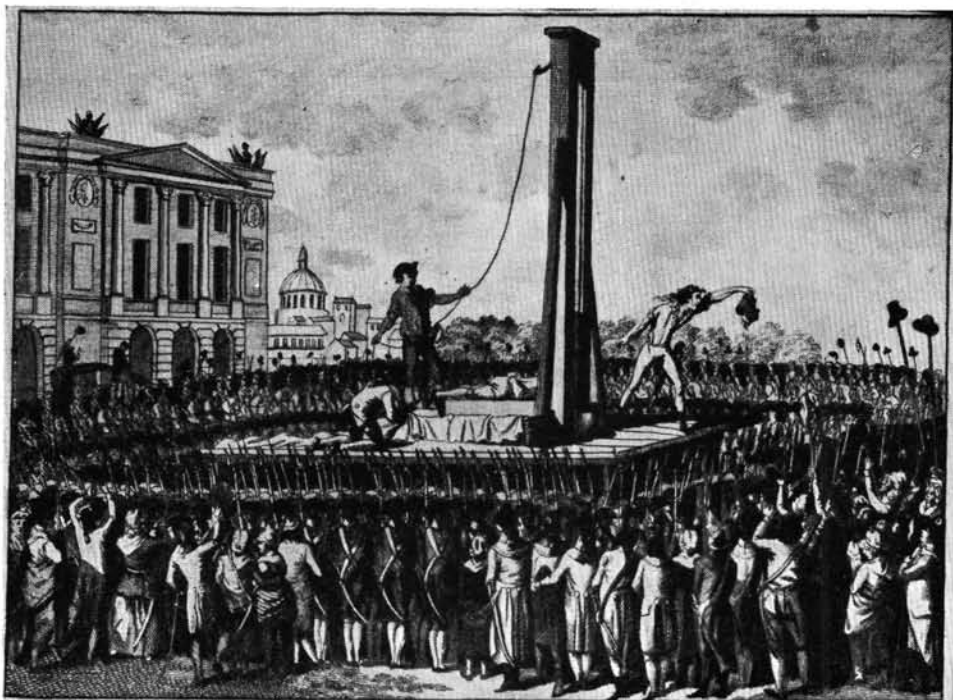
Die Zeitung. Ein System der Zeitungskunde. Mannheim-Berlin-Leipzig 1928. Bd. I. 1018—1029. p.).

Ezekután nem kétséges, hogy e „hírfüzer” valótlan; a szerkesztő menteségül szolgál azonban, hogy a 17 közlemény folyamán többször célzott erre — bár a szerkesztés és a jövedelmezőség szempontjából nézve — rendkívül ügyesen, mert megjegyzései a kételkedő olvasó hangnemében nyilvánultak meg. Nem cáfoltak, ugyanakkor nem támasztottak alá semmit, csupán csodálkozást, mondhatnánk álmétkodást fejeztek ki. Immorális volt-e az egykorú újságírásnak ez a fajta szenzációja? Nem a minden tekintetben elítélendő „revolversajtó” értelmében. Az utóbbi általában rombol, *Windischék*, ha táplálói is lehettek a hiszékenységnek, szórakozásul szolgáltak. Távol álltak a rossz ösztönök felcsigázásától, mégis bírálat illeti a szerkesztőt, mert csak a felvilágosodott olvasóra gondolt. A megtéveszthető ember látókörének kiszélesítéséhez nem járult hozzá.

Látszólagos paradoxon az ismeretterjesztő tartalmú, tehát hasznos szenzációs híreket hozó lap; pedig ilyen volt *Görög* Demeter és *Kerekes* Sámuel lapja: az 1789. júl. 7-én, Bécsben indult *Hadi és Más Nevezetes Történetek* és annak folytatása 1792. jan. 3-tól, a *Magyar Hirmondó*. Mindkettő 8r alakú volt és kötetenként sokszor féltucatot is meghaladó színezett, vagy egyszínű rézmetszettel illusztrálta érdekesebbnél érdekesebb közleményeit, melyek közül bennünket a szenzációs hírek érdekelnek közelebbről.⁶ Például a „Blanchard-hír” és illusztrációja. Lényege a léggömbjével világszerte felszálló Blanchard bravúros mutatványa, ahogy „jóféle tafotából készült golyóbisán, melyhez több kívántatott 1500 rőfnél és erős spárgából kötött hálóval bé volt vonva, rajta függött egy kis hintócska” az utazók számára, temérdek nép jelenlétében felemelkedik a „levegőégbe”. A repülés gondolata még ma is, a lökhajtásos gépek korszakában, mikor a probléma úgyszólván megoldottnak tekinthető, a szenzáció erejével hat. Az emberiség nagy része még nem szállt ma sem repülőgépre, léghajóra még kevésbé. Elképzelhető mekkora sikerük volt *Görögéknek* hírükkel s annak ábrázolásával, mikor sokan nem is hallottak Blanchardról s akik hallottak is, útra kelését, röpkését nem igen láthatták. „Így várta a Bétsi Sokaság 1791-dik eszt. Májusnak 29-ikán a Práter erdejében Blanchard-nak az itt ki-csinált formájú Golyóbisán való felmenetelét, de amely ez uttal elmaradott”. A színezett rézmetszetnek ezen az aláíráson kívül más jelzése nincsen s mestere ismeretlen. — A lap, hasonlóan a *Pressburger Zeitunghoz*, először több cikkben beharangozza az eseményt, leírja előkészületeit. Azután következnek Blanchardról, léggömbjéről a legváltozatosabb jelentések:⁷ nem egyedül száll fel, vele megy kedvese is; a léggömb méreteiről való hír is különböző, olykor 5200 rőfnyre is becsülik a „tafotát”, amelyből készült. Majd olyan híradások, hogy a Práterben többszöri próbatétel ellenére sem sikerült felszállnia s a jelenlevő hatalmas néptömeg igen fenyegetően viselkedett, mert rászédve érezte magát. — *Görögék* számítottak a szenzáció hatására: az olvasó lélekzetvisszafojtva leste a következő számban, sikerül-e már a felrepülés, vagy sem. De az újabb híradás csak arról szól, hogy a szél mennyire megrongálta a léggömböt már felszállás előtt s újabb sikertelenségről, a nézők körében támadt „veszedelmes” lármáról. Pedig „takarodott ki annyi nép a Práterbe, hogy egy igen tágas térséget egészen elfogott a

tömerdek sokaság. A bástyák, a magasabb épületek, a tornyok és néhány templomok tetejein levő folyosók rakva voltak nézőkkel” a legelőkelőbbektől a legalacsonyabb rendűkig. A hír tudatos fejlesztése, érdekfeszítéssel a kifejlésig, itt is megtalálható: végül is Blanchard szeli a levegőt Európa különböző országainak bámulatára s már 38-szor is „fel tud utazni”. Elmondják egy alkalommal azt is, hogy egyszer Blanchardt a szél Pozsony felé ragadta, a Duna balpartjára; „hogy meglátta a mezőn dolgozó parasztságot, mi jó alá a levegő égből, nosza félbehagyta a munkát, bámult, kurjongatott s oly számmal csődült azon árpaföldre, melyre lebecsátkozott a levegő égi utazó, hogy a gazdája sírva nézne utána” összetaposott vetésének, de Blanchard megtérítette az okozott kárt. Azután a sokaság trombitaszó mellett vitte be Pozsony városába, ahol megvendégtették. A haladószelemű *Görög* és *Kerekes* már nem kanyarítanak híruk kiszínezésére, a levegőégi utas megjelenése alkalmából, babonás hiedelmekkel megtűzdelt közleményt. Ugyanilyen reális alapokon nyugszik az illusztráció is: a Práter zöldelő fáinak háttérétől egészen a legszélső előtérig tarkán hullámszik a legvegyesebb báméskodó közönség. Különböző helyzetekre, jelenetekre bomlik a kép, melyet mégis a főlátvány, a zöld, fehér, rózsaszín, sárga selyemből készült csodagolyóbis, alján a hintócskával, tart egybe. Látszik a Blanchard-házaspár is, a nő zászlót lobogtat az ujjongó tömeg felé. Minden él, mozog és izgalmas. E szenzációs hírsorozatnak akkora hatása volt, hogy *Görögék* még évek múlva is visszahozták lapjukba, sőt *Napoleon* feltűnése idején, szenzációt szenzációval tetézték: az ifjú *Napoleon* Párizsban jelenlétén Blanchard felszállásánál, erőszakolta, hogy őt is vigye fel magával.⁸

Politikai szenzáció volt *XVI. Lajos* 1793. jan. 21-én történt kivégzése. „Uj esztendő után fogunk kedveskedni É. Olvasóinknak a gillotin által való párisi nevezetes fővételnek valóságos ábrázolásával, mely ábrázolásból jól ki lehet venni azt a már sokszor említett deszkát, amelyre ha lefeküdt egyszer a kiszentenciázott személy, fel nem kelhet többé róla; továbbá azt a vizes edényt, amelyből veszi ki a hóhér az elmetsett főt, hogy felmutassa azt a fegyveres férfiak és asszonyok sűrű sokaságának; végre azt a kosarat is, melyben temetni vitetik a holttest”.⁹ Kell-e ennél szenzációsabb hír és kép, mikor a világ vigyázó szemét Párizsra veti. Az illusztráció 1794. febr. 28-án meg is jelenik újabb kommentárral, mely amellett, hogy a képet magyarázza, a guillotinnal való „nevezetes fővételnek” technikáját is részletes hűséggel ecseteli.¹⁰ (2. kép.) Az egyszínű metszet nincsen szignálva. Az ábrázolt jelenet a Place de Grèven játszódik le, háttérben Párizs városa. A metsző kitűnő rajz, vagy előkép után dolgozott: az emelvényen levő és így kiemelkedő személyek — *XVI. Lajos* és a hóhér — az azt keretező tömeg együttesen a forradalom egységes kifejezői. Természetesen, e hír tovább él a lapban, annál is inkább, mert *Görögék* a francia forradalomnak, eszméinek lelkes hívei, propagálói voltak. Már jóval előbb figyelte ténykedésüket a bécsi rendőrség és 1792. febr. 24-én gróf *Saurau* rendőrminiszter jelentette is róluk: „Görög és Kerekes csak nagyon immel-ámmal harcolnak az uj eszmék ellen és legyen a monarchikus rendszernek még olyan hasznos intézkedése, intézménye, vagy egyáltalán nem közlik lapjukban, vagy felületesen érintik azokat. Javasolja, nevezzenek ki sürgősen melléjük megbízható felügyelőt.”¹¹ — A lap olvasóközönsége megértette a szerkesztők tendenciá-

A Guillotine által való Párisi nemzeti Fővételnek ábrázolása.

XVI. Lajos lefejezése. Bécsi Magyar Hirmondó. 1794

ját — különösen haladó nemességünk, értelmiségünk — és az akkor már *Magyar Hirmondó* igen nagy népszerűségnek örvendett.

A Prágában szerkesztett, egykorú *Neue Zeitung*, amely Görögék lapjához hasonló, rézmetszetekkel ékes volt, ugyancsak végigkísérte illusztrált híreivel a francia forradalmi eseményeket — például a guillotineról szintén közöl képes hírt (1793.) — de korántsem állt annyira a forradalom mellé, mint a *Magyar Hirmondó*.

Tudományos szenzációt jelentett, ugyanakkor szintén a francia forradalmi eszmék propagandájához tartozott az új hírközlő találmányról, a telegráfról szóló cikksorozatuk.¹² Ennél is a kíváncsiságot ébrentartó, felcsigázó írások követik egymást. A bevált módszer: először csak azt árulják el, hogy a telegráf „messze hamar író eszköz”, 52 órányi messzeségű közföldre háromízben ugyanannyiféle tudósítások közlésére képes egy nap; a grenoblei jakobinusok 124 órányi járóföldre laknak Párizstól, dél és napkelet között, mégis megtudták egynéhány óra alatt a nemzetgyűlés végzését, kétségkívül telegráf által. Majd jelentik, hogy a „mai postával küldik az

általuk rézremetszett telegráf-képet, annak leírását később, a jövő postával." Nem is késnek vele: ebből megtudják az olvasók, hogy e csodát a folyó francia háborúk alkalmával *Chappe* párizsi „ingineur” találta fel s a nemzetgyűlés elé terjesztette. A nemzetgyűlés elfogadta és mindjárt a harcok szolgálatába állította. Így tudták meg 20 perc alatt Párizsban, hogy a franciák visszavették Condé várát, holott a vár Párizstól több mint 40 mérföldnyire van. *Görögék* a levelet is közlik, melyet *Chappe* a telegráfjával „iratott”: „Az én levelezőm jelenti Lilleből, hogy Condé ismét a Közönséges Társaság kezében vagyon és hogy a várőrök hadifoglyokká tétettek.” Nincsen az a sólyom, nincsen az a fecske — lelkesednek a szerkesztők — amely a hírt sebesebben vihetné. Mindezek előrebocsátása után következik a „Luveri Palotán álló Telegráfnak Képe Páris Városában” aláírású, „Metszette *Berken*” szignatúrájú illusztrációnak a magyarázata, a találmány működésének leírása.

A szenzációs találmány közlésének hatása lemérhető magyar visszhangján is.¹³ 1795-ben *Görögék* már magyar gyártmányú telegráfról adnak hírt, mely *Nagy* Gábor Zala vármegyei, Nemthi községbeli pap találmánya, aki már *Chappe* előtt kísérletezett, csak nem volt alkalmas embere annak kivitelére. Most megcsináltatta a helybeli asztalossal és Vehiculum Lucis Nagyianumnak nevezi szekérformája miatt. Előnye a franciával szemben: gyorsabb és jobban megbirkózik a természetadta akadályokkal. E cikk befejezéséül *Görögék* felhívást intéznek a magyar mecénásokhoz, hogy a hazai találmány tökéletesítésére támogassák *Nagy* Gábort. A szenzációs hír önmagáért is szerepelt a *Magyar Hírmondóban*: a szerkesztők nemcsak a forradalmi eszmék elterjesztéséért, a tudományok haladásáért, hanem lapjuk érdekesebbé tételéért is harcoltak.

Görög és *Kerekes* szenzációi minden alkalommal valóságos eseményekből táplálkoztak; a léghajó, a távirat valóságos tudományos eredményeket jelentettek. Felfedezések, feltalálások még a tudományos jellegű folyóiratokban is a szenzáció erejével hatnak; ezért iktathatjuk tárgykörünkbe a tekintélyes *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóiratnak egy ilyen híradását.

Az 1817. január végén *Trattner* Mátyás kiadásában megindított lap 1831-ben, *Vörösmarty* Mihály szerkesztése idején, közölte a bennünket érdeklő szenzációit *Trattner* Károly „cs. kir. kapitány a génie corpesnál” tollából *Egy újonnan felfedezett életmentő készülétről, mely által a fojtólevegővel teli üregekbe veszély nélkül bémehetni*.¹⁴ A kilencoldalas írás érdekfeszítően írja le a „Major úr” találmányának szükségszerű születését: a franciák 1828-ban új gyújtogató hadászati eszközöket vetettek be s tisztjeink behatoltak az elgázosított helyiségbe — közöttük egy magyar is, névszerint *Keresztury* főhadnagy — s valamennyien életüket veszítették. Ekkor tűnt ki, hogy az addig használt mentőkészülékek hasznavehetetlenek. Így kapott megbízást a hadvezetéstől a soproni származású *Kőszeghi Mártony* Károly, „kire a Mina-ügy próbája bizva volt, oly életvéd-készületet gondoljon ki, mely a minásoknak teljes bátorságu szolgálatot nyújtson és azonkívül még más használatokra is (fojtó levegővel való mély kútba, tüzi veszedelmek idején füsttel teli helyiségbe menetelre) szolgálhasson”. A feltételek között volt még, hogy a készülék oly egyszerű legyen, „hogy azt közember is könnyen használhassa s a vele felkészült ember semmi külső

Az életmentőkészülék. Tudományos Gyűjtemény. 1831

nások ennek ellenére vígan járkáltak az életveszélyes gázokkal telített levegőben. 33 percig tartózkodhattak a minások a gázos helyiségben s mikor kiléptek onnan, bár nagyon felhevültek voltak, de nem lankadtak, mert a jól szigetelő kecskebőrből és szemüveggel ellátott sisakban sárgarézpalackokba zárt oxigén biztosította számukra a lélegzést, valamint az elhasznált levegő cseréjét. A bizottság — miután a készülék tervrajzát is tudományos vizsgálat alá vette — megállapította, hogy az alkalmas „a minabeli munkák elvégzéséhez, hiszen a természetes elfáradást is tekintetbe kell venni ennél a munkánál, melyhez több, mint $\frac{1}{4}$ óra nem is kell s ennél fogva a Mártony úr által feltalált életmentő készülékkel a feladat tökéletes megfejtését állapította meg”. *Trattner* még arról is tudósítja az olvasót, hogy az alsó-ausztriai kormány már elkérte a tervet, melynek alapján a készüléket szériában lehessen gyártani, hogy „az egész Birodalomban divatba

készülettől se függjön, hanem szabadon s önhatóan minden akadály nélkül mindazon munkákat véghez vihesse, amelyek ily alkalmatossággal tőle kívántathatnak”. —

Mártony készülékét 1830 októberében mutatta be Bécsben egy katonai szakértőkből, természettudományokkal foglalkozó egyetemi tanárokból álló bizottság előtt. *Trattner* leírja az izgalmas kísérletet is, mely egy fellegrár elgázosított, „minamenetszerűen” kiképzett helyiségben folyt le: két, készülékkel ellátott minás, égő fáklyákkal kezükben, belépett a gázzal telített kamrába s kinn a bizottság nem kis szorongással figyelte, hogy a belépés előtt a fáklyák hatalmas lángjai vígan lobogtak; midőn az ajtó bezárult mögöttük, csakhamar pislákolni kezdtek, majd kialudtak. A mi-

hozassék... Mártony úr pedig most azon igyekszik, hogy a készüléket hosszabb idei használatra is alkalmassá tegye". Az olvasó fantáziájának felcsigázására, a megértetéshez „magyarázó réznyomatot” is mellékel a folyóirat (3. sz. kép), aláírása: „Az életmentő készüléttel felöltözött ember rajzolatja, mellyel a fojtó levegővel fertőztetett helyre veszély nélkül behathat”. Szigálta *Lehnhardt*. A szenzáció hangsúlyozására *Lehnhardt* Sámuel, aki egyébként a folyóirat címlapjának tervezője s más alkalommal is illusztrátora — sokkal nagyobb formátumban készítette metszetét: a folyóirat nyolcadrét tükrénél majdnem mégegyszer nagyobb. Mondanunk sem kell, hogy a genialis *Mártony* a mai gázálarc őstét találta fel, s gázálarcost még a mai bonyolult technikai fojtóeljárásokkal sem lehetne hűbben ábrázolni, legfeljebb a képriporter ma a helyszín felvételével tudna többet és izgalmasabbat nyújtani. 1907-ben közölt ilyet az *Ország-Világ* a budapesti munkásvédelmi kiállításról; csak képet cikk nélkül.¹⁵ Ez már foto alapján készült. Primitívebbet mutat be *Mártony*énál, mert használatát csak két ember biztosíthatja: a második ember hosszú csövön át vezeti a levegőt a készüléket viselőhöz.

A XIX. század első felében sajtónk már nagy differenciáltságot mutat; egyre szaporodó politikai lapjaink mellett feltűnnek önálló tudományos, ismeretterjesztő és szórakoztató újságjaink. Elszaporodnak a képeslapok és kialakul a nőolvasók lapja, a divatlap is.

A divatlap különösen alkalmas szenzációs hírek tárlására. Nőolvasói a legújabbról, a dernière heure történéseiről szeretnek csevegni és arra kíváncsiak. Nem is az „esetre”, inkább annak részleteire, mert ez felel meg legjobban szubjektív beállítottságuknak.

Mátray Gábor 1833-ban indította meg az első magyar nyelvű divatlapot, a *Regélőt*. Gazdagon ellátta divatképekkel és divathírekkel. Legfontosabb közleményei híres nők életrajzai voltak, meg hírek és hirdetések. 1835. január 9-én *Természeti történet s tudomány* címen csodálatos illusztrált tudósítás látott benne napvilágot:¹⁶ „A baziliszks sárkány, melynek rajzalakját a mai szá-

A baziliszksuz. *Regélő*. 1836

A baziliskusz. Theatrum Europaeum. 1730.

munk mellett közöljük. Ennek kitömött alakja is a legnagyobb ritkaságok közé tartozik Európában. Csak a bajor király természeti gyűjteményében van egy példány — úgy tudja a szerkesztő — annál érdekesebb tehát ennek az állatnak a rajzával megismerkedni, minthogy a kitömött eredetije Pozsonyból került literáti Nemes Sámuel budai antiquarius birtokába, a történeti régiségeknek, mesterműveknek, természeti és más becses tárgyaknak szorgalmas gyűjtője. Az említett basiliscus példányt a pozsonyi jezsuita atyák szereztek, honnan nem tudhatni — mint a tudós mondja — és pozsonyi gyógyszertárunkban nagy ritkaság gyanánt őrizték. Most üveg alatt tartja a tudós. Mint egyetlen példánya hazánkban, méltó a szemlélésre. Az állat magassága $\frac{1}{4}$ láb. Ezt az állatot Plinius és mások igen veszedelmesnek írják le; mások a hét esztendő kaka tojásából származottnak hitték. Újabban azt állítják, hogy Braziliában látható, de csak igen ritkán az erdőben. Felőle azt tartották, hogy a természetnek ezen igen kicsiny, de csodálandó műve, amely élő teremtményre tekintett, annak meg kellett halnia. Maga pedig azonnal megszűnt élni, mihelyt tükörbe tekintett. A későbbi tudósok ezt megcáfolták és sem másra, sem magára nézve ártalmasnak nem találták. — A példányon, melyet itt közlünk lemásolva, semmi toll nem látszik; egész teste szárnyaival együtt, barna bőrből áll.” (4. sz. kép.)

Azok a magyar családok, amelyek eltették a még felmenőik által vásárolt *Theatrum Europaeum* c. erfurti képes folyóiratnak 1730-as évfolyamát, meglepődve hasonlíthatták össze *Regélőjüket* annak a 86. oldalához mellékelt

illusztrációjával és a hozzá tartozó cikkével (5. sz. kép). A gyengébb idegzetű nőolvasók bizonyára megkönnyebbülve vették tudomásul, hogy e halált is okozó csodalény akkor már Braziliában is ritkán látható s Nemes Sámuel uram kitömve tartja egyetlen nálunk fellelhető példányát — szerencsére — üveg alatt. Hiszen 1474-ben Bazel városában még rémhírként vették tudomásul a mit sem sejtő, békés polgárok, hogy „tettenértek egy kakast, amint tojáson ült és ki akarta költeni. A kakastojásból pedig félelmetes csodalény fog kikelni: a baziliszkus, melynek teste kakasformájú, szárnya csökevényes, nem tud repülni. Kígyófarka van, fején háromágú koronát visel, ennek alapján nyerte nevét. Mérgező képességű oly mértékben, hogy fészke körül minden növényzet elszárad, a madár holtan zuhan le, ha elrebben fölötte. Lehellete embert, állatot egyformán megöl, még a kőszikla is porhanyóvá válik tőle. Szeméből gyilkos meduzafény sugárzik s áldozatát halálra merevíti. A bázeliak a városuk határában hóhérral pusztították el ezt a kakast”.¹⁷ A *Theatrum Europaeum* is hozza a baziliszkusról e tudományát, amit tulajdonképpen a *Regélő* sem cáfol meg teljesen, csupán a veszélyzónát helyezi Braziliába. — Mit szólhatott ehhez az 1830-as évek hazai olvasóközönsége? Ha hónapok múlva még olvastak *Regélőt* s nem felejtették el a régen olvasott hírt elgondolkozhattak az újságírók turpisságán. *Pesti vizsgáló* címen, ismét névtelenül ez állt a *Regélő*ben: „Budán L. Nemes Sámuel úrnak régiség-kabinetja mindinkább magára hívja a figyelmet és érdeket. Már a múlt évben tettünk erről, mint fővárosunk egyetlen jeles intézetéről említést. Tavalyi szállása megváltoztatott s a várnak vízi kapuja felé a hídtól vezető út előtt, a várba vivő új lépcsőkhöz közel tétetett által. Művészeti és régiségi ritkaságokból álló gyűjteményét már számos uraság, sőt német, angol, francia, orosz, török és indostani utazók is meglátogatták s a két anyavárosnak minden rendü lakosa méltatta szemlélésre. Éppen Mátyás király hajdani lakhelyének tisztos ősz fala alatt láthatók a kabinet homlokzatán kirakva a hajdani vitézkor századainak sulyos fegyverei, özönvizelőtti, óriási tetemek, szebbnél szebb csiganemek, gyöngyök, arany, ezüst, régi műtárgyak, pénzek és hajdani irományok, nyomtatványok, szóval számtalan ritkaságok, melyeket antiquárusnál bármily fővárosban is nem könnyű találni. Nemes Sámuel ur, e gyűjtemények tulajdonosa, kész akárminemű ritkaságokat megvenni, görög, római, magyar arany s ezüst pénzekkel cserélni. A távullevő gyűjtő uraktól bérmentes levelek által minden rendelményt elfogad s kész szolgálat mellett szívesen teljesít mindenkor. — E jeles intézet méltó figyelmébe ajánlatatik ujólag a t. közönségnek.”¹⁸ Míg az 1836-ban közreadott hír az egyszerűbb olvasót szenzációként ragadta meg, ez utóbbinál tudta, hogy hirdetéssel van dolga.

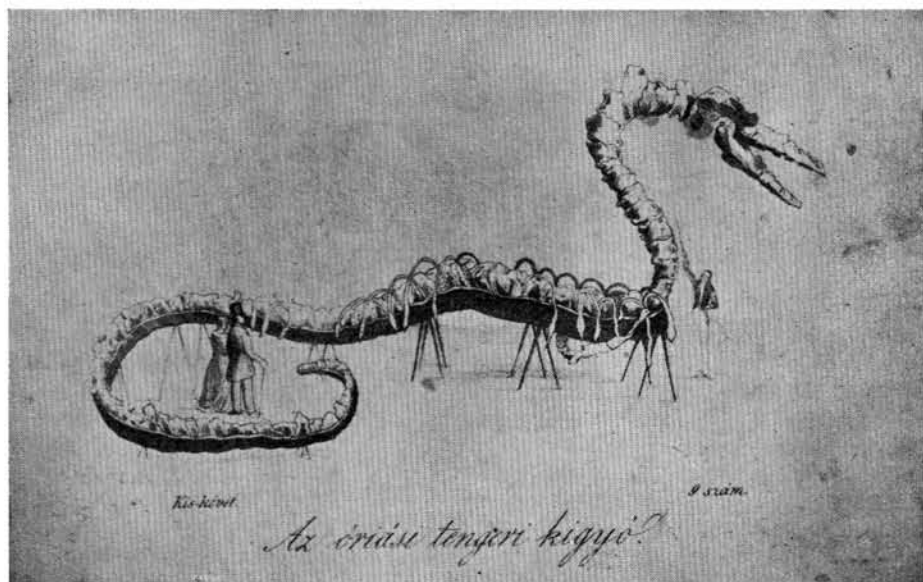
Kétségtelen, hogy az előző is ugyanolyan céllal íródott. Mi is a hirdetés? Hírverés valaminek az érdekében, a reklámozásnak írásos, képes eszköze. Kezdetben az újsághirdetés nyomdászati és tartalmi karaktere nem sokban különbözött az egyéb cikkektől; nem szedték sem kisebb, sem nagyobb betűkkel, mert az olvasás elterjedésének első időszakában az olvasó, mohón, elejétől végig olvasta a lapot. Szövege a vásári kikiáltó szavaira emlékeztet, ahogy hangos, erőszakos, rábeszélő módon s ha jónak látja, félrevezetéssel kínálta portékáját. Ekkor még az illusztráció oldja meg a későbbi hirdetés sajátos és jellemző tipográfiai formáját. *Literári Nemes Sámuel* első hirdetése

a *Regélő*nek főcikkei között van, olyan helyen, ahol még nem lankadt az olvasó figyelme, számít őt érdeklő közleményekre, ezért elolvassa valamennyit. Kétségtelen tehát, hogy az első szenzációs *Literáti Nemes*-cikk figyelemfelkeltésül és a másodiknak, a hirdetésnek beharangozására szolgált. E két cikknek érdekessége még, hogy szerzőjük maga a hirdető, bár névtelenül jelentek meg; ha egybevetjük ugyanis három írását: 1. Értesítő levele a nagyérdemű publikumhoz, városról városra mutatás és megmagyarázás végett hordozott történelmi és természeti régiségekkel teljes Cabinetjáról, 2. Hirdető levele az özönvíz előtt élt némely csuda állatokat, s azoknak maradványait és azután a tündér időkbe élt emberek hadi öltözetjeiből, fegyvereiből, bálványaikból s több, mint 1000 darab chinai, egyiptomi, görög, római, magyar és német régiségekből álló gyűjtemény mutogatásáról és magyarázásáról, 3. Múmia hírlap, mellyel... egynéhány napi mulatása alatt a közönséges nézés végett kitette azon régi ritkaságokból álló gyűjteményét, melyről nagytétel nélkül bátorodik állítani, hogy a t. t. urak s asszonyok megelégedéseket fogják lenni, a jó ízlésű ifjak tanulni, elrepült századok géniuszával megismerkedni közelebből¹⁹ — tartalom és stílus semmi kétséget sem hagynak fenn. Egyébként ritkaság-gyűjteményéről más lapba is írt.²⁰

Literáti Nemes szenzációjának még egy megfejthetetlen kérdése van: illusztrációjának modelljét miről metszette rézbe *Májer* István? A metszeten a következő olvasható: „Basiliscus. M. Majer István. 1836. 9-ik *Regélő* mellé”. Ez nem sokat mond; az életrajzi adatok azonban segítenek a megfejtésben.²¹ Az erdélyi származású *Literáti* már kora ifjúságától szenvedélyes gyűjtő volt. 1830-tól beutazta Magyarországot, Ausztriát és Olaszországot, miközben állandóan gyarapította gyűjteményét, melyet közszemlére is megnyitott. Gyűjtési szenvedélye azonban annyira elragadta, hogy a hamisításoktól sem riadt vissza és kortársait számos esetben megtévesztette. Még a tudósok is áldozatul estek hamisítványainak: *Toldy* Ferenc az ő hamis *Képes Krónikáját* mutatta be 1854. júl. 10-én előadása keretében az Akadémián.

Nyilván a kitömött baziliszkus is ilyen hamisítvány, helyesebben az elmúlt századok ábrázolásai alapján készíttette *Literáti* példányát, hogy a nagyközönségnek régiségkabinetjében mutogathassa s a „t. uraságokat, asszonyágokat, a jó ízlésű ifjakat” odacsalogassa. Mentek is, hogy hasonlóképpen megcsodálják, mint a *Regélő*beli cikket és illusztrációját.

A 30-as évek képes folyóiratai között az 1834-ben Pozsonyban indított *Fillértár* és ugyanabban az esztendőben Lipcsében megjelentetett *Garasos Tár* — az úgynevezett „olcsó sajtó” képviselői, miként az angol *Penny-Magazine* és a német *Pfennig-Magazin* — szintén közöltek az eddig tárgyalt modorban szenzációt szövegben, képben egyaránt; minthogy újat, fejlődést nem jelentenek, nem foglalkozunk velük. Az eddigiektől eltérő, újat a kolozsvári *Magyari* Lajos szerkesztő és litográfus lapja, az 1846. jan. 2-án megindult *Kis Követ* hozott. *Magyari* lapját maga illusztrálta kőrajzaival. A *Kis Követ* tulajdonképpen folyóirattal, újsággal keresztezett laptípus — mint oly sok kortársa. *Magyari* kétségtelenül ismerte már az újság modernebb követelményeit és arra törekedett, hogy minél több aktuális hír kerüljön lapjába s ha tehetné, ábrázolta is ezeket.

Az óriási tengerikígyó. Kis Követ. 1846

Az 1846. febr. 27-én *Az óriási tengeri kígyó* aláírással közölt kép (6. sz. kép), mint mondtuk, saját kőrajza. És a hozzátartozó cikk: „Az óriási tengeri kígyó, vagy hydrarchos. Képmagyarázatul. — E csontváz 114 láb hosszú. 7500 fontot nyom, az állati teremtés legcsodálandóbb állatának legteljesebb váza, mi csak e földön jelenkorig föl van fedezve. Koch tanár a vizözönelőtti világ ezen temérdek maradványait nemrég Aladamában geológiai vizsgálódásai útján lelte föl. A hátgerinccsontok 15—18 hüvelyknyi hosszúak s kerületük 24—30 hüvelyk. A hydrarchost úgy tekinthetjük, mint egy eddig ismeretlen tengeri szörnyet, mely a mérhetetlen Oceanban évezredek óta nem ismerve és föl nem fedezve honolt, mint a mélységek királya. E szörny husevő állat volt s a néző elméje álmétkodó merengésben él, fontolgtatván azt, hogy e csonttömeg egykor, mint eleven állat játszott a hullámokon, nyilsebességgel uszott egyik parttól a másikig, polyvaként szórta maga előtt a ceteket s tán a mammuthot és missouriant a nagy folyók partjai mellől kergette. A csontváz minden eddig felfedezettől különböz és erősségeül szolgálhat azon nem alaptalan néphitnek, miszerint még ma is léteznek a tengerekben szörnyek, melyeket tengeri kígyóknak neveznek. A hydrarchos New-Yorkban az Apollo-teremben van kiállítva.”²² — Mint látjuk, *Magyari* már mezbe burkolja valótlan szenzációját: őskori tengeri szörnyet csinál belőle, geológiai leletet, múzeumok kiállítási tárgyat s bár csak csontvázról beszél, költői stílussal húst és vért varázsol köréje. Nem tudjuk, milyen forrásból merített, valószínű, hogy egykorú külföldi lapból vette át a közönségcsalogató szenzációt. Tény, hogy a tengeri kígyó minden idők újságjának visszatérő kacsája. Két évvel *Magyari* cikke után,

Egy cseber lug. Kis követ. 1846.

1848. októberében az angol lapok hangosak voltak Peter Mc. Quhacnak, a Dædalus tengerjáró hajó parancsnokának tanúk által hitelesített jelentésétől, melyszerint útjukon látták felbukkanni az óriási tengeri kígyót. — 1875. nov. 20-án az *Illustrated London News* „egy valóságos tengeri dráma leírásával rezegtette meg az olvasó idegeit. Az angol Pauline nevű kereskedelmi hajó egész legénysége nevében George Drevor hajóparancsnok eskü alatt vallotta a rendkívüli eseményt: egy cetnek az óriáskígyóval előttük lejátszódott harcát.”²³ — Gondoljuk, hogy még sokan emlékeznek az 1920-as évek uborkaszegzonjának ten-

geri kígyójára, a lochnesi szörnyre, melyről európaszerte írtak az újságok. — Mennyivel szemérmesebben bánt kacsájával *Magyari*, aki képén háttal ábrázolta a szenzációéhes közönséget, amint a múzeum vezető magyarázatát hallgatja.

„*Hírszemle képpel*”, írja *Magyari* az „*Egy cseber lug*”-féle szenzációs hírei elé.²⁴ (7. sz. kép.) Hátborzongatónak látszó ábrázolással találja magát szemben az olvasó: egy kétségbeesett arcú nőt bántalmazó mozdulattal megragad egy férfi s a nő, nyilvánvalóan védekezésből, ráborítja facsebrét. *Magyari* az „*Egy cseber lug*” aláírású és általa szignált kőrajz híryanagát a kolozsvári nagy piacon szerezte, ahogy azt friss szenzációjában bevallja. A majdnem szerencsétlenséggel járó eseménynek háttérében az erőszakoskodó legény fellobbanó érzelmei húzódnak meg, a védekező leány, hogy megszabaduljon, lúgoscsebrét borította a fejére. Íme a piacon „anyagot” kereső riporter, aki jobb híján, az eseményt legizgalmasabb pillanatában ábrázoló képpel pótolja a nagy szenzációt. Ez már a modern, a XX. század képriporterének közvetlen előfutárja, a képes hírközlő újságok modellje.

Egybevete a XVIII. és XIX. század szenzációsajtójáról vázoltakat a XX. századéval, meg kell állapítanunk, hogy a közönség szenzációéhsége nem sokat változott. A természet csodáit persze ma már nem magyarázhatja babonás hiedelmekkel az újságíró, ezért helyébe a technika csodáit léptette. „Égi jelenések” is régen elavultak, annál izgatóbb az, ami a sztratoszférában történik. Az óriásokat, Herkuleseket felváltották a sport sztárjai.

Viszont megmaradtak a háborús borzalmakról, tűzvészről, elemi csapásokról, a technikai katasztrófákról, gyilkosságokról, felfedezésekről, szerelemről stb. szóló szenzációs hírek és illusztrációk. Lelkiismeretes szerkesztő és riporter természetesen, ha szenzációt tudósít is, igyekszik hírének igazságát hitelesíteni; vagy — amennyiben ez nem sikerül és mégis közölnie kell — fenntartással közli a hírt. Ilyen volt például az *Esti Hírlap*. 1957. nov. 24-i számában: a „Brazil hír a rákvírus felfedezéséről”, melyhez hozzáfűzi a riporter *Kellner* Béla orvosprofesszor nyilatkozatát, „nem látzik valószínűnek.”

A szenzációhajhász lapok — ma is nagy közönségük van — nem törődnek a hitelességgel, létfenntartási alapjuk, hogy — ha igazi szenzáció nem kerül terítékre — minél több kitalált szenzációval borzongassák olvasóik hátát. A kapitalista revolversajtó igen szellemes karikatúráját alkotta meg *Heltai* Jenő nemrégén újra kiadott *Jaguár* c. kisregényében, melynek főhőse ilyen revolversajtótermék, a Krajcáros Igazság, a laptulajdonos pedig Általános Bécsi, aki meg akarja szüntetni a „bukás szélén hánykolódó” lapot.²⁵ A munkatársak megfogadják, hogy minden héten friss szenzációt szállítanak — hiszen a kenyérükről volt szó — „ámbár még egyikük sem tudta, honnan és hogyan fogják a szenzációt előteremteni”. Általános Bácsi azonban, a tőkés laptulajdonos, maga oktatja ki a szerkesztőgárdát: „Az olvasóközönséget, hiába, mégis csak a titokzatos bűnügyek érdeklik legjobban. Relytélyes esetek, amelyekben a tettesnek nyoma vész, bonyodalmas rébuszok. Ki kellene találni néhány ilyen bűnügyet. Nemcsak kitalálni, meg is csinálni... természetesen olyan bűncelekedetekre gondolok, amelyekkel senki sem károsodik. Például az ügyes betörés... azután vissza lehet adni az elrablott pénzt a tulajdonosnak. Milyen érdeklődés, mennyi izgalom, mekkora szenzáció! És ezt az újságban nagyszerűen ki lehet aknázni!”²⁶ A felelősséget természetesen elhárította magáról — jellemez tovább *Heltai* — hivatalosan nem tudott semmiről, titokban pedig sürgetett, sőt a vállalkozásba még befektetett 20.000 koronát, amelyet „reklámra” címen könyveltek el a kiadóhivatalban. — *Heltai* — mint minden karikatúrista — túloz, de ábrázolása mélyén ott rejlik a szennysajtónak igazi arca, amelytől visszaborzad az etikai alapon álló újságíró, aki nem akarja közönségét bolonddá tenni, komoly olvasóját megsérteni.

Az amerikai sárga sajtó nevét mindenki ismeri: így hívják a szenzációhajhász boulevard-lapokat, amelyek főtémája a szerelmi dráma és a gyilkosság. Sehol a szennysajtó a tökéletesség oly fokára nem emelkedett, mint Amerikában. A szokatlan, a látványos, a képtelenségek szenzációjának kora ma már talán Amerikában is hanyatlóban van, mióta a nemzetközi válságok nyavalyája ott is erősen elharapózott.

Jegyzetek

1. *Ferenczy* József: *A magyar hírlapirodalom története 1780—1867-ig*. Bp. 1887, *Laufer* Vilmos. 506. p. — *Dezsényi* Béla—*Nemes* György: *A magyar sajtó 250 éve*. Bp. 1954.

- Művelt Nép K. I. köt. 288 p. — *D. Szemző Piroska: A magyar folyóiratillusztráció kezdetei. Művészettörténeti tanulmányok.* Bp. 1954. Képzőművészeti Alap Kiadó. 101—184. p.
2. *Pukánszky Béla: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn.* Münster in Westfalen 1931, Aschendor. Bd. 1. 409—410. p.
  3. *Pressburger Zeitung.* 1764. dec. 12. 44. sz., 1765. febr. 6. 2. sz., febr. 9. 12. sz., márc. 9. 20. sz., márc. 23. 24. sz., márc. 27. 25. sz., márc. 30. 26. sz., ápr. 10. 29. sz., ápr. 20. 32. sz., ápr. 24. 33. sz., máj. 8. 37. sz., jún. 5. 45. sz., jún. 12. 47. sz., jún. 19. 49. sz., júl. 6. 54. sz., júl. 27. 60. sz., aug. 10. 64. sz.
  4. *Pressburger Zeitung.* 1765. febr. 9. 12. sz.
  5. *Pressburger Zeitung.* 1765. júl. 27. 60. sz.
  6. *D. Szemző Piroska: A magyar folyóiratillusztráció kezdetei.* Id. mű. 108—112. p.
  7. *Hadi és Más Nevezetes Történetek.* 1791. márc. 22. 345. p., máj. 31. 673—674. p., jún. 21. 783—784. p., jún. 3. 691. p., jún. 28. 809. p.
  8. *Hadi és Más Nevezetes Történetek.* 1791. szept. 2. 303—304. p. — *Magyar Hírmondó.* 1796. febr. 12. 200. p., 1800. jún. 27. 748—849. p.
  9. *Magyar Hírmondó.* 1793. dec. 3. 784. p.
  10. *Magyar Hírmondó.* Id. hely. 287—288. p.
  11. *A magyar jakobinusok iratai.* I. köt. Sajtó alá rendezte *Benda Kálmán.* Bp. 1957. XLVIII. p. — *Vö. még Orsz. Levéltár. Privatbibl. fasc. 30.*
  12. *Magyar Hírmondó.* 1794. szept. 30. 435. p., nov. 11. 659. p., dec. 2. 760. p., dec. 26. 880. p., dec. 29. 879—901. p.
  13. *Magyar Hírmondó.* 1795. ápr. 7. 473—474. p.
  14. *Tudományos Gyűjtemény.* 1831. IV. köt. 3—12. p.
  15. *Életmentőkészülék.* Ország-Világ. 1907. szept. 29. 39. sz. 809. p.
  16. Id. folyóirat. 70. p.
  17. *Ráth—Végh István: Két évezred babonái.* Bp. 1955. Ifjúsági K. 170—171. p. *Ráth—Végh István: Mendemondák és történelmi hazugságok.* Bp. 1956. Művelt Nép. 292—295. p.
  18. *Regélő.* 1836. okt. 20. 84. sz. 670. p.
  19. Mindhárom hely és év nélkül jelent meg.
  20. *Jelenkor.* 1835. 55. sz., *Századunk.* 1840. 90. sz.
  21. *Vö. Szinnyei: Magyar brók élete és munkái.*
  22. 9. sz. 68. p.
  23. *Ráth—Végh István: Mendemondák és történelmi hazugságok.* Id. mű 370—372. p.
  24. *Kis Követ.* 1846. máj. 8. 19. sz. 152. p.
  25. *Helkai Jenő: Jaguár.* Bp. 1954. Szépirodalmi Könyvkiadó. 180 p.
  26. *Uo.* 170., 172., 173. p.

Die Sensationspresse in Ungarn und ihre Illustrationen

D. SZEMZŐ PIROSKA

Der Artikel behandelt die Entwicklung der ungarischen Sensationspresse. Die Verfasserin verfolgt diese vom 18. bis Ende des 19. Jahrhunderts und verweist dabei auch auf die Wurzeln der Sensationspresse des 20. Jahrhunderts.

Sie übergeht die Flugblätter als Vorläufer und beginnt gleich mit dem Zeitpunkt der Begründung des ungarischen Pressewesens. Sie wendet sich der *Pressburger Zeitung* zu, die im Jahre 1764 begründet, von Karl Gottlieb *Windisch* redigiert und Johann Michael

Landerer herausgegeben wurde. Das Nachrichtenmaterial nahm das Blatt von ungarischen und ausländischen Berichterstatlern. Die *Pressburger Zeitung* war keine „Illustrierte“; sie fügte ein einziges Mal ein Bild zu einer ihrer Sensationsnachrichten bei. Ihre Berichte mit ihren absonderlichen, phantastischen Beschreibungen gemahnen anfangs an den Nachrichtendienst der „Neuen Zeitungen“.

Ihre illustrierte Sensation über das „wilde, reissende Tier“ brachte die *Pressburger Zeitung* am 12. Dezember 1764 von ihrem Pariser Korrespondenten und setzte sie in einer Serie von 17 Nummern bis zum 17. August 1765 fort. Das Rätsel der Sensation: wie der angeblich in den Bergen Frankreichs grassierende, jungfernfressende Bauernschreck gestellt und vernichtet worden sei, blieb auch in der letzten Mitteilung ungelöst. Sie brachte nur das „wohlgelungene“ Bildnis des Haupthelden dieser Serie von Greuelthaten. Mochte der Redakteur die Nachricht noch so sehr aufgebauscht haben, so gab er seinen Lesern immerhin einen Wink, dass er die Sache selber nicht glaube: „Bald werden wir einfältige Deutsche es merken, dass die ganze Geschichte nur eine schlaue Erdichtung der witzigen Franzosen sei.“ Diese „schlaue Erdichtung“ und ihre Illustration — wenn es auch nur ein einfacher, unabgetönter Holzschnitt ohne Signatur war — bedeutete dennoch mehrere hundert Leser für die Zeitung.

Die Verfasserin weist an der Hand dieses Berichtes darauf hin, dass es sich bei einer Sensation nicht immer um eine Erdichtung handeln muss; es kann auch ein wahres Ereignis zu Grunde liegen, das fallsweise in einer unwahrscheinlichen Aufmachung geboten wird. So eine Sensation, die sich auf Tatsachen stützt, kann über die Befriedigung der Ansprüche der Zerstreung und der Neugier hinaus, oft auch zur Vermittlung nützlicher Kenntnisse dienen. Die Illustrationen jedoch suchen in allen Fällen — wegen der suggestiven Kraft der Abbildung und ihrer grossen psychologischen Wirkung — das Ereignis in seiner aufregendsten Phase darzustellen.

Ähnliche Bestrebungen treten auch in der Zeitschrift „*Hadi és Más Nevezetes Történetek*“ (*Namhafte Kriegereignisse und Andere Geschichten*), die am 7. Juli 1789 in Wien von Görög Demeter und Kerekes Sámuel gegründet wurde, und ihrer Nachfolgerin: dem „*Magyar Hirmondó*“ (*Ungarische Nachrichten*) zutage. Diese Blätter illustrierten ihre interessanten Nachrichten oft mit mehr als einem halben Dutzend farbiger Kupferstiche. Diese Illustrationen dienen jedoch nicht nur zur Untermalung des Textes, sondern kommen auch den künstlerischen Bestrebungen der Redakteure: Görög und Kerekes nach. Die Schriftleitung hat Künstler der Graphik beschäftigt.

Die Abhandlung befasst sich mit drei Sensationen dieser Wiener ungarischen Blätter. Die erste war das Luftballonexperiment *Blanchards*, das in ganz Europa riesiges Aufsehen erregt hatte, und in der Nummer vom 29. Mai 1791 erschien. Der Bericht begnügte sich keineswegs mit der einfachen Mitteilung der Tatsachen. Zur Ehre der Redakteure sei es jedoch gesagt, dass ihre Nachrichten niemals aus der Luft gegriffen waren. Text und Bild fussen immer auf realen Ereignissen.

Ähnliches gilt von der politischen Sensation in der Nummer vom 28. Februar 1794, der Enthauptung *Ludwigs XVI.* und der Darstellung der Technik der Guillotininierung, auf dem Place de Grève, mit dem Stadtbild von Paris als Hintergrund.

Die dritte ist eine „wissenschaftliche“ Sensation; sie handelt von der neuen Erfindung auf dem Gebiet der Nachrichtentechnik: vom Telegraphen, ebenfalls in einer Serie. Die Illustration: *Abbildung des Telegraphen auf dem Palais de Louvre in der Stadt Paris* gab die Schriftleitung einem ungarischen Künstler János Berkeny in Auftrag, der sie in Kupfer stach. Die grosse Wirkung dieser Sensation lässt sich aus einer späteren Mitteilung des Blattes ermassen, die im Jahre 1795 über einen Telegraphen ungarischer Erzeugung berichtete.

Die Verfasserin langt zur Feststellung, dass Sensationsnachrichten auch in rein wissenschaftlichen Zeitschriften vorkommen. Als Beispiel führt sie die im Januar 1817 von Matthias Tratner gegründete „*Tudományos Gyűjtemény*“ (*Wissenschaftliche Sammlung*) an. Im Jahre 1831 bringt sie eine illustrierte Nachricht über einen „Lebensrettungsapparat“

zur Ausschaltung der Stickluftgefahr, den Vorfahren der heutigen Gasmaske. Die Beschreibung dieser Erfindung des ungarischen Generalstabsmajors *Kőszeghi Márton Károly*, mit ihrer Illustration in einfarbigem Kupferstich ist derart sensationell, dass sie selbst heute jedem Boulevardblatt zur Ehre reichen könnte.

In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts weist die ungarische Presse schon eine grosse Differenzierung auf. Es entstehen die Blätter für die Damenwelt, die Modejournale, die sich besonders zur Mitteilung von Sensationen eignen. Der Kreis ihrer Leserinnen mit ihrer subjektiven Einstellung dürstet immer nach den allerneuesten Nachrichten: sie brauchen ein Gesprächsthema über die Ereignisse der „dernières heures“. Das zeigt uns die Verfasserin am Beispiel des Modejournals „*Regélő*“ (*Erzähler*), das im Jahr 1833 in Pest unter der Redaktion *Gábor Mátrays* gegründet wurde. Am 9. Januar 1836 erscheint unter dem Titel *Naturgeschichte und Wissenschaft* eine grossaufgemachte illustrierte Nachricht über den Basilisken: er wird als ein wahrhaftiges, leibhaftiges Ungeheuer dargestellt, das in Brasilien vorkommt. — In den Kreisen des ungarischen Publikums hatte sich seinerzeit auch das in Erfurt erschienene *Theatrum Europaeum* grosser Beliebtheit erfreut und so hatten jene Leser des *Regélő*, die die Exemplare der Erfurter Zeitung aus dem Jahre 1730 ihrer Vorfahren aufbewahrten, mit grosser Überraschung feststellen können, welche Ähnlichkeit die Basilisken in den Illustrationen dieser beiden Blätter aufweisen. Die Nachricht und die Abbildung über den Basilisken im *Regélő* liess nämlich der Antiquar *Nemes Literáti Sámuel* zur Reklame seiner Antiquitätenhandlung einschalten. *Nemes Literáti* gehörte nebenbei zu den geschicktesten Fälschern seines Zeitalters und liess sich auf Grund älterer Illustrationen einen Basilisken machen, um den Besuchern seines Antiquitäten ladens eine Sehenswürdigkeit zu bieten. Dieses „ausgestopfte“ Exemplar diente dann dem Illustrator des *Regélő*: *Májer István*, als Modell.

Eine Neuerung auf dem Gebiet der Sensationsnachrichten brachte das Blatt *Kis Követ* (*Kleiner Abgesandter*) das in Klausenburg in der Redaktion von *Magyari Lajos* erschien, in seiner Nummer vom 2. Januar 1846. *Magyari* bildete in eigener Person zugleich den Reporter und den lithographischen Illustrator des Blattes. Seine grosse Sensation *Die Riesenschlange* in der Nummer vom 27. Februar 1846 bedeutet einen grossen Fortschritt gegenüber den Phantasmagorien der *Neuen Zeitungen*. *Magyari* versetzt das Ungetüm in die Urzeit zurück und auch in der Illustration figuriert es als museales Ausstellungsstück; d. h. er verkappt die Irrealität um eine Sensation ins Blatt einzuschmuggeln. Der „geologische Fund“ so! bei ihm die Lücke der Nachrichten in der „Gurkensaison“ ausfüllen, wie das vorher und seither auf der ganzen Welt vielfach versucht wurde.

Seine andere Sensation, die Nachricht *Ein Eimer voll Lauge* (8. Mai, 1846) gemahnt uns schon an die Methoden der heutigen Reporter: *Magyari* hat sich das Thema auf dem Klausenburger Marktplatz geholt. Er war dabei, als ein Mädchen in der Notwehr einem Jüngling den Eimer voll Lauge auf den Kopf stülpte, als sich dieser im Aufwall seiner Gefühle vergass und mit ihr handgreiflich wurde. Auch die Illustration bildet einen frühen Vorläufer zu jenen der heutigen illustrierten Sensationsblätter.

Abschliessend wird festgestellt, dass zwischen den seinerzeitigen Pressensensationen und den sensationellen Nachrichten unseres Jahrhunderts — besonders in der Schundpresse — ein gewaltiger Unterschied besteht. Die Sensationen des 18. und 19. Jahrhunderts sollten hauptsächlich unterhalten und sind insofern als Vorläufer des Feuilletons zu betrachten. Die heutige Schundpresse geht vor allem auf Gelderwerb aus und birgt eine Gefährdung der Moral in sich.